

so usahnile denarne podpore in na delo so poklicali rezbarja, mizarja in pozlatarja. Arhitektura nastavka in kipi pričajo, da to niso bili mojstri izredne umetniške potence, prej bi smeli reči precej povprečni. Tudi nad njimi se je odgrnila zavesa v arhivih vsaj toliko, da bi si upali narediti končne zaključke o avtorjih sami. Kakor je videti iz ohranjene listine, predračuna za veliki oltar, je bil le-ta dokončan šele v letu 1801. Omenjena so mizarska, kiparska in pozlatarska dela, podpisali pa so se Kranjčani, mizar Matej Goričnik, kipar Janez Stimer in star znanec naše umetnostne preteklosti, slikar in pozlatar Leopold Layer.⁹ Po nizki vsoti (za mizarska dela 2 flr 14 kr, za kiparja 4 flr 60 kr) in pripombi »den schon stehenden Altar« je mogoče sklepati, da je šlo tedaj le za dopolnitve na že postavljenem oltarju. Ob tej ugotovitvi se seveda poraja vprašanje, ali niso bili Kranjčani ude-

leženi samo pri dopolnitvenih delih, glavnino pa je le izdelal neznanec. Vendar se nam zdi, da je to kaj malo verjetno. Stilno je namreč leseni oltar značilno delo iz konca XVIII. stoletja in ni mogel nastati mnogo pred letom 1801, za udeležbo mojstrov manjšega umetnostnega središča pa govori že omenjena umetniška kakovost lesenega nastavka. Anonimen bi torej ostal le še avtor tabernaklja. Ali je bil domačin ali tujec, ne vemo. Iz povedanega pa se ponuja odgovor, da je bil oltar v Stražah bržkone v celoti izdelan na naših tleh.

OPOMBE

1. Nadžupnijski arhiv Slov. Konjice. — 2. Župnijski arhiv Lenart v Slov. gor. — 3. Dr. R. Kohlbach: Steirische Bildhauer, Graz 1927, str. 455. — 4. E. Andorfer: Veit Königler und seine Werke, Graz 1925. — 5. I. Orožen: Das Bisthum und die Diözese Lavant, Dekanat Oberburg, Marburg 1877, str. 84/100, 108/110. — A. Stegenšek: Dekanija gornjegrajska, Maribor 1905, str. 35/37. — 6. A. Stegenšek, o. c., str. 37. — 7. Drž. arhiv LRS, podružnica Maribor. — 8. I. Orožen, o. c., str. 108. — 9. Drž. arhiv LRS, podružnica Maribor.

NEKATERI REVOLUCIONARNI DOGODKI NA VZHODNEM SLOVENSKEM
LETA 1848

JOZE SORN

Namen mojega članka ni drugega kot to, da na osnovi nekaterih uradnih spisov iz leta 1848 podam v vsej podrobnosti nekaj dogodkov na južnem Štajerskem¹ (naslov članka je torej nekoliko preširok) in s tem obudim spomin na revolucijo v Avstriji in na Slovenskem pred 112 leti, ki ima svoj začetek na Dunaju v dneh od 13. do 15. marca 1848 in se je v glavnem končala s 1. novembrom tistega leta, ko so cesarske vojaške sile v celoti zasedle Dunaj in s tem zaključile revolucijo.²

Dne 30. marca 1848 je prispelo iz krajevne oblasti Branek pri Ljutomeru poročilo, da povzročajo tamkajšnje razmere skrbi, ker da se je (v dneh pred 30. marcem) »vznemirilo pod vplivom slabih subjektov« več občanov v fari Mali Nedelji, torej v kraju, ki je daleč od oblasti. Z nasiljem so grozili davkarju in tistim nižjim uradnikom, ki so izvrševali posle rekrutiranja, v taki meri, da se je morala krajevna oblast ukloniti volji »tumultuantov«. Vse je kazalo, da so uporniki mnenja, da ni več ovir za njihovo brutalno samovoljo in da so zakoni povsem brez moči.

Ker je ta dejstva opisal uradni spis, ni dvoma, da gre tu za radikalno gibanje, ki sicer ni bilo trdno organizirano, ker ga pač ni vodila močna osebnost ali organizacija,

pač pa je šlo bolj za spontan izraz zadovoljstva nad tem, da so se nevarno zamajali temelji fevdalnega sistema in njegove zakonodaje ter da je nastopil čas zemljiške odveze. Kako hitro se je širilo to revolucionarno gibanje, nam pove naslednji uradni dopis:

Nekaj ur potem, ko so v Mariboru prejeli zgoraj navedeno poročilo, sta se javila v mariborskem kresijskem uradu krajevni komisar in zakupnik gospostva Lokavci in sporočila, da se je skupina, ki se je pojavila pri graščini Branek, okrepila z nekaterimi splošno znanimi povzročitelji tamkajšnjega nemira in prišla v uradno pisarno. Kmetje so se najprej pričeli pritoževati, a so kmalu postali neenotni. Končno so se najprejrednejši med njimi lotili komisarjeve osebe in ga potisnili iz pisarne. Pri tem je bil ranjen na glavi. Prisilili so ga, da je urno odšel z dostavkom, da si bodo v bodoče sami volili svoje oblasti in duhovnike ter da ne bodo trpeli nobenega drugega kot tistega, ki ga bodo sami postavili. Pri tem so tudi izjavili, da bodo enako nasilni proti nekaterim župnikom, ki niso spodobni do njih.³

Medtem ko ima »polastitev« komisarjeve osebe in izrinjenje iz uradne kanclije kar simboličen pomen: proč s fevdalizmom in njegovimi eksponenti, občinska oblast je

naša, pa vidim v volji, da hočejo kmetje sami voliti nižje oblasti in duhovnike, daljnji odmev enega izmed ciljev kmečkih uporov ter vedno živo željo po demokraciji.

Ker so bili dogodki — kot pravi dalje poročilo — zelo nevarni, in če se jim ne bo nasprovalo z vso silo, bodo ti povzročitelji izzvali celo anarhijo na deželi. Zato so prisili mariborsko bataljonsko komando, da takoj določi eno četo za politično (pravilneje: vojaško) asistenco. Ta četa je šla s kresijskim komisarjem Arbesserjem dne 31. marca ob pol treh zjutraj iz Maribora z vlakom do Špilja, od tam pa peš do Radgone in je dne 1. aprila zarana vkorakala s komisarjem v Lokavce. Mariborski kresijski glavar je naročil pomiriti ljudi in obdržati obstoječe zakonito stanje ter kolovodje poklicati na odgovornost.

Torej revolucija v malem! Fevdalna politična oblast se je oprla na vojaško silo in ob skupaj sta »vkorakali« v nemirno področje, »vzpostavili red« in pričeli deliti kazni.

Naslednje uradno poročilo nam vé povedati naslednje: V noči med 30. in 31. marcem je pribežal v mariborski kresijski urad tudi komisar gospostva Negova. Sporočil je, da je *ista skupina* grozila, da bo obiskala negovski grad. Ker mariborski kresijski glavar ni imel več vojakov, je pribežniku sporočil, naj si ustvari *obrambo iz zanesljivih domačinov* in naj zahteva pri ulanski depotni komandi v Radgoni, da odredi oddelek za zaščito Negove. Mariborski kresijski glavar še dodaja, da je komisarju »položil na srce«, naj pospeši svoje uradovanje.

Ta izjava je dvoumna, ker lahko pomeni, da je bil komisar zaradi birokratičnosti dejansko v zaostanku z uradovanjem, ali pa lahko pomeni, naj kolovodje »pospešeno« aretira in razbije skupino nemirnežev, naj konča revolucijo.

Proti koncu marca so »motili javni red, mir in varnost« tudi kmetje ob Savinji. Zato so zemljiške in krajevne oblasti zaprosile 29. marca za vojaško asistenco, enako istega dne tudi krajevno predstojništvo Velike Nedelje. Ta jo je tudi takoj dobila.

Dežela se po teh dogodkih ni pomirila. Nastopil je namreč nov moment: volitve v nemško narodno skupščino v Frankfurtu. Prva navodila za izvedbo volitev so bila dana posameznim gubernijem dne 15. aprila.⁴ Slovensko ljudstvo ni bilo navdušeno za take vsenemške volitve, ker je bilo kazno, da bo s tem omogočena hitrejša germanizacija slovenskega naroda, pa tudi z zemljiško odvezo verjetno ne bi bilo kakega plusa. Da je bila močna propaganda proti frankfurtskim vo-

litvam že pred 15. aprilom, dokazuje dopis z dne 17. aprila, s katerim sporoča mariborski kresijski glavar v Gradec, da se razširja med Slovence njegove kresije, še posebej v področje okoli Gornje Radgone, poziv, naj se s protesti ovirajo volitve za deputirance v Frankfurt. Ker so oblasti zvedele, da je tu udeležena tudi duhovščina, so pisale o tem sekovskemu ordinariatu in mu sporočile, da je prav kaplan Anton Kreft v Radgoni javno s prižnice svaril slovenske kmete, naj ne imenujejo volilnih mož za volitve poslancev v frankfurtsko skupščino. Sekovski ordinariat so pozivali, naj pouči kaplana in ostalo duhovščino v slovenskih delih škofije, da se vzdrži volilnih poslov.

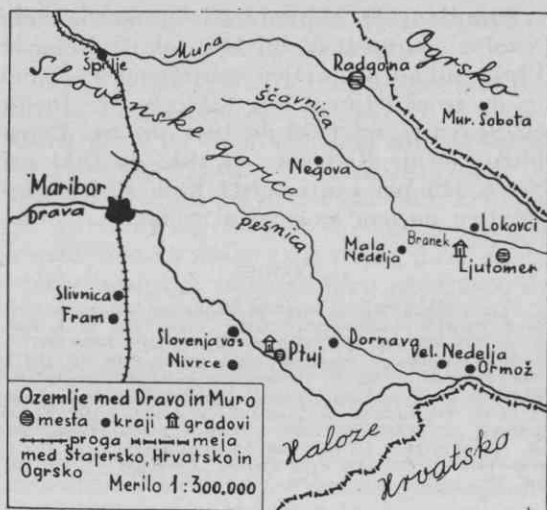
Splošni položaj se je torej močno spremenil. Še nekaj tednov poprej so kmetje s svojimi izjavami kompromitirali del reakcionarne duhovščine, sedaj pa je drugi del duhovščine spričo frankfurtskih volitev močno vplival na kmečko prebivalstvo in ga vodil v napreden politični boj proti Frankfurtu, v boj proti germanizaciji za ohranitev lastne nacionalnosti.

Mariborski kresijski glavar je 29. aprila spet sporočil, da je dala občina Slivnica nov dokaz, da se del duhovščine v mariborski kresiji udejstvuje na področju, ki je daleč od njihovega svetega poklica, kajti že tako in tako zdržema naraščajoče razburjenje med kmečkim prebivalstvom ta duhovščina še povečuje, ker *spodbuja Slovence k ločitvi od Nemčije*. Sploh se je govorilo, — to so vedeli celo višji uradni krogi, — *o popolni ločitvi slovanskih (pravilno: slovenskih) dežel od nemških in združitvih med seboj v eno samostojno nacijo*. »Zadnji čas je — pravi glavar —, da to zajezimo«. Zato priporoča, naj se vpliva na sekovski ordinariat, da prepreči to »rovarjenje«. Spričo takratne nevarnosti se je glavar neposredno pismeno obrnil na slivniškega dekana in na župnika v Framu in ju opozoril na § 4 ustave.

Kot se je preje višja politična oblast opirala na vojaške sile, tako je iskala sedaj oporo pri višjih cerkvenih oblasteh zato, da bi zatrla elementarno sovraštvo prebivalstva do germanizacije in navdušenje za Zedinjeno Slovenijo.

Sekovskemu škofijskemu konsistoriju je bilo pismo res poslano. V njem piše, naj se tako gibanje zatira in povzročitelji pouče, kaj je njihova dolžnost.

Že 30. aprila je kresijski glavar pisal o ekscesih, ki so se dogodili v okolici Velike Nedelje, Dornave, ptujskega gradu in Ebensfelda pri Slovenji vesi oziroma Nivcah o priliki ukrepov pri volitvah volilnih mož za

frankfurtske delegate. V spisu ni pojasnjeno, kakšni so bili ti ekscesi. Morda so bili le ustni protesti proti volitvam.

Panslavizem nekaterih duhovnikov je mariborskega kresijskega glavarja močno vznemirjal. Zato je dne 3. maja spet poročal v Gradec, da se mora v slivniški fari pripravljajoča se javna demonstracija (sc.: v panslavističnem smislu) preprečiti z neposrednim pozivom farnim predstavnikom. S tem razburjanjem slovenskega prebivalstva da so gotovo pomisleka vredni ekscesi, ki so prišli do izraza ob volitvah za nemški parlament. Morebiti, da ti duhovniki sploh nimajo težnje, izzvati takšne ekscese, vendar so izrazili, da hočejo spodbuditi vladine ukrepe (= ne izbrati volilnih mož). *Slabši del prebivalstva se ne omejuje samo na to, da nastopa proti volitvam, ampak sploh nasprotuje oblasti in zakonu.* Ti slovenski gorečnejši (= duhovniki) bi mogli sedaj pač sami videti zlo, ki so ga zasnovali. Ker pa so že zasejali seme razdora, ne zmorejo več uspešno prispevati k obnovitvi miru. Po glavarjevem mnenju je sedanja čas najugodnejši, da bi izpeljali že nekaj let predlagano zedinjenje oziroma združitve mariborske kresije z lavantinsko škofijo. Lavantinski knezoškof je v celjski kresiji rojeni Slovenec priznane pobožnosti (sc. Anton Martin Slomšek). Če bi se ta takoj lotil vizitacije slovenskih dekanatov, bi bila to najboljša priložnost, da bi odstranili razburjenje podeželskega prebivalstva s primernim prigovarjanjem. *Duhovnike, katerih težnje so nevarne, je treba s predstavami napraviti neškodljive.* Stolni kapitelj v Št. Andražu sestavljajo značajni in glede prepričanja preizkušeni možje, ki uživajo polno zaupanje zastran volje in moči, nasprotovati separatističnim tenden-

cam ter z uspehom vzpostaviti mir. Sedanja sediovakanca sekovskega škofijskega mesta more biti pravi trenutek za to, da se prestavi lavantinska škofija na Štajersko in ustvari mirnejše čase.

Odgovor na to pismo se je glasil kratkotalo, da sedaj ni čas, da bi govorili o tem.

Iz izjave, da »slabši del prebivalstva«, to je, preprosti kmetje, sploh nasprotuje oblasti in zakonu, se dá razbrati, da je bilo revolucionarno protifevdalno razpoloženje med kmeti zelo močno in da je boj za zemljiško odvezo živel vzporedno z bojem proti frankfurtskim volitvam. To zveni tako, kot da je bil »slabši del prebivalstva« tako proti Frankfurtu kot proti fevdalnemu avstrijskemu absolutizmu za nekaj nasprotnega, za Zedinjeno Slovenijo na demokratični osnovi. Mislim, da ta zavest še ni bila tako močna in da je šlo mnogo bolj za elementarno revolucionarno silo, za boj za zemljiško odvezo in proti fevdalizmu sploh. Po drugi strani spet vidimo, kako je politična oblast špekulirala s tem, da bi knezoškofa Slomskega uporabila za pomiritev prebivalstva ter da bi s predstavami izločila med ljudstvom živeče slovenske duhovnike, namestila pa trde monarhiste in germanizatorje.

Visoko škofijsko mesto je dne 3. maja odgovorilo naslednje: Dne 1. maja je bil pokopan knezoškof Roman Sebastijan. Ob tej priložnosti (torej po pogrebu) so se cerkveni predstojniki razgovarjali s prisotnimi duhovniki mariborske škofije. Ti in tudi slivniški dekan Jakob Standegger so izjavili, da jih po krivem dolže, da razvnamajo kmete za odcepitev od Nemčije. Duhovnike so bili vprašali za mnenje šele potem, ko je komisar predložil svoje poročilo. Le framski kaplan Jurij Zaff je pokazal »nesmiselno gorečnost« pri podpiranju nacionalnih simpatij. — Vikariat je zato pomiril duhovnike. Izjavil je, da so slovenski duhovniki zvesti Avstriji, da pa so pokazali zaskrbljenost za svojo nacionalnost (prav: za svojo nacijo).

Ta izjava cerkvenih krogov je bila nekako nevtralna in pomirjujoča ter je z zadnjim stavkom, ki sem ga podčrtal, odbila ost predlogu, naj se slovenski duhovniki zamenjajo s tujimi. Istočasno seveda pokaže jasnejšo sliko: slovenska duhovščina ali vsaj njen del je bil proti Frankfurtu in za Dunaj, istočasno pa je terjal določene koncesije za slovenski narod. Drugega realnega izhoda ni videl.

Z oktobrom je postal aktualen docela nov moment: bo zmagala revolucija ali reakcija? Pismo mariborskega kresijskega glavarja,

napisano 12. oktobra in poslano v Gradec, popisuje dogodka v samem Mariboru takole:

Zvečer dne 11. oktobra je na pobudo nekaterih prebivalcev Maribora v mestu in okolici bilo plat zvona. Tudi 12. oktobra zjutraj so bili k preplahu. Vendar je bil v mestu mir. Še istega dne, to je 12. oktobra, je odšlo 60 mariborskih pripadnikov narodne garde in nekaj prostovoljcev s popoldanskim vlakom v Gradec. Večje udeležbe ni bilo, da bi šli na Dunaj — zaradi domačih razmer.

Mentaliteto dela učiteljstva naj ilustrira naslednji primer: Še nekako v juniju je šlo za to, ali naj se nastavi Rajmund Dominikuš kot učitelj v Ljutomeru ali ne. Sekovski konsistorij je odgovoril 3. julija, da je proti nastavitvi.

Zaradi svoje naprednosti in morda celo revolucionarnosti ni bil Dominikuš, doma iz Ptujja, nikoli nastavljen v Ljutomeru. Znano je, da je učiteljeval leta 1837 pri Sv. Juriju ob Ščavnici, od 1838 do 1841 pri Sv. Petru blizu Gornje Radgone, od 1842 do 1844 pri Sv. Križu pri Ljutomeru.⁵ Kam je bil prestavljen po tem letu, mi ni znano.

OPOMBE

Vsa podčrtavanja v besedilu članka so moja.

1. Steierm. Landesarchiv, Graz; Präs, fasc. za l. 1848, št. sp. 925, 926, 928, 1337, 1370, 1385, 1465, 1478, 2492, 5055. —
2. Bogo Grafenauer, Slovenski kmet v letu 1848, ZC II-III, 1948—1949, str. 7—62. —
3. Nekoliko podobne dogodke dne 9. aprila popisuje Fran Kovačič, Ljutomer, Zgodovina trga in sreza, Po Slekovečevih kronikah in drugih virih objavil profesor —, V Mariboru 1926, str. 26—27. —
4. Vasilij Melik, Frankfurtske volitve 1848 na Slovenskem, ZC II-III, 1948—1949, str. 77. —
5. Fran Kovačič, Ljutomer ..., str. 248, 295, 337, za Ljutomer str. 96—113.

PRIPRAVE IN MISLI O IZDAJI SPOMENIŠKE TOPOGRAFIJE

KSENIJA ROZMAN

Spomeniška topografija naj bi zajemala vse kulturne in prirodne spomenike današnjega slovenskega ozemlja. Tako bi bile posamezne stroke zadolžene za izdelavo topografskega pregleda svojih in vseh tistih spomenikov sorodnih strok, ki so značilno ali odločilno pomagale oblikovati izraz njihove vrste. Pri izdajanju kompleksnega, z raznih vidikov zasnovanega dela pa bi bil potreben skupni okvir. Konkretno povedano: potrebna bi bila skupna določitev sektorjev našega ozemlja. O tem so govorili na prvi in drugi seji odbora za sestavo umetnostne topografije. Pogoji za novo izdajo umetnostne topografije v okviru spomeniške so namreč že dozoreli. O namenu, vzrokih in obliki bomo govorili v kasnejših odstavkih. Že skop pregled srednjeveške in novejšje dediščine gradiva te vrste pa nam dokaže, da obstoji tradicija pravzaprav že od XVI. stoletja dalje. Naša naloga je, ne da jo še dalje »gojimo«, marveč da ji damo tudi izpopolnjeno obliko.

Umetnostno topografsko zapuščino preteklih stoletij imamo ohranjeno v obliki vizitacijskih zapiskov, popotnih beležk, Valvasorjevega enciklopedično zbranega gradiva bivše vojvodine Kranjske in Koroške, Vischerjevih opisov štajerskih gradov, v delu že ožje umetnostno topografsko zainteresiranega J. G. Dolničarja ter v verzeh prelitih J. A. Gladičevih opisih Kranjske dežele. Na začetku XIX. st. izidejo Fr. A. Breckerfeldovi in H. G. Hoffovi topografski poskusi. Vse XIX. stoletje si namreč zastavlja nalogo »raziskovati in odkri-

vati posebnosti dežele«. Zato slede z organizacijo spomeniške službe prva poročila konservatorjev, narodnostno zainteresiranih ljudi, zbirateljev in ljubiteljev umetnosti pa tudi kuriozitet. XX. stoletje pa je dalo poleg metodološko in strokovno šibkih opisov nekaterih župnij prve zvezke umetnostne topografije. Tako je l. 1905 izšla v Mariboru Stegenškova »Dekanija Gornjegrajska«, ki obravnava samo cerkvene spomenike. L. 1909 je v 2. zvezku s »Konjiško dekanijo« korigiral svoj prvotni koncept toliko, da je poleg cerkvenih spomenikov zajel še grajske in dodal na začetku splošnejši pregled preteklosti konjiškega območja. Po prvi svetovni vojni je nastajal med l. 1922—1929 Steletov topografski opis kamniškega okraja. Za razliko od obeh Stegenškovih in kasnejših Maroltovih je zajel spomenike po sodno-upravni enoti. Na začetku podaja pregled splošnih in karakterističnih potez gradiva. Sledi podrobno obravnavanje objektov z upoštevanjem vseh dosegljivih arhivalnih in literarnih virov ter opisi spomenikov po strogo določenem redu in sistemu: začenja z zgodovinskim opisom, opisom zunanjsčine in notranjsčine ter opreme. Pri vsakem od teh ugotavlja kot strokovnjak umetnostno zgodovinske vrednote. Poleg cerkvenih in grajskih zajema še meščanske objekte. L. 1929 je izdal M. Marolt »Dekanijo Vrhniko«, l. 1931 prvi zvezek »Dekanije Celje« in 1932. leta drugi zvezek. V obeh primerih gre torej ponovno za naslonitev na cerkveno-upravne meje in obravnavanje samo cer-